

# Psychiatrie in Suriname WEGGESTOPT

TEKST EN FOTOGRAFIE:  
LIESBETH SLUITER

Waar moet je in Suriname heen als je last hebt van **wanen**, van depressies, van angsten of verslaving? De straat is onherbergzaam, de kruidenvrouw ongewis en 's lands enige psychiatrische ziekenhuis is geen plaats om tot rust te komen. Een tocht langs de eenrichtingswegen van de Surinaamse geestelijke gezondheidszorg.

NR 10 • PSY • 2001 25



**H**et heeft de afgelopen nacht hard geregend in Paramaribo. Op een muurtje, hoog en droog, zit Rinaldo Emerson van den Berg. Het schuurtje waarin hij af en toe slaapt is ondergelopen. Gisteren zagen we hem toevallig ook, toen hij tegenstribbelend het busje werd ingeschoven waarmee verpleegkundigen van het Psychiatrisch Centrum Suriname (PCS) de hen bekende zwervers ophalen om ze te baden en hun prikje te geven. Rinaldo vertelt dat hij vroeger sjouwer was in de haven. Nu bedelt hij, soms verdient hij wat met opruimen van afval. Een oom betaalt zijn medicijnen. 'Ik hou van muziek', zegt hij tot slot. James Brown, Jingle Bells, White Christmas!

Een paar straten verderop loopt Lilian Vervuurt. Ooit was ze in goeden doen, ze werkte bij de politie. 'Ik heb een huis, maar die man daar heeft me eruit gegooid. Nu slaap ik ongeveer een beetje bij familie. Het leven is moeilijk. Je kunt niets meer zeggen, ik ben bang. Men slaat elkaar zomaar kapot.' Lilian was ook wel eens in het PCS. 'Maar daar ga ik niet meer heen.' De zwervers, gevreesd en geminacht in Paramaribo. Sommigen zijn psychotisch, anderen verslaafd, sommigen psychotisch én verslaafd. Sommige jongens komen uit de legers van Bouterse en Brunswijk, hun hoofd is in oorlog gebleven.

Politici willen zich in verkiezingstijd nog wel eens met hen bezighouden, maar hun plannen strekken nooit veel verder dan oude legertenten en - overjarige - medicijnen uit Nederland. Feitelijke bemoeienis komt vooral uit de religieuze hoek, maar alleen voor verslaafden. Zij kunnen zich melden bij organisaties als Gods Bazuin en Victory Outreach, om met Gods hulp af te kicken. 'Geen methadon', zegt de mater familias in het grote Victory Outreach-huis. 'Het woord van God moet het werk doen.' Mensen met hiv-besmetting worden niet opgenomen, mensen met psychiatrische problemen ook niet.

#### Kruidenbaden\*

Veel Surinamers geloven dat geestelijk lijden veroorzaakt wordt door geesten. Van oudsher worden mensen te hulp geroepen die in de bovennatuurlijke wereld de weg weten. De Indiaanse piai, de Hindoestaanse pandit, de Creoolse bonuman. Ook Victorine Mijland helpt mensen die belaagd worden door geesten. Ze is 63, heeft een koninklijke gestalte en een baan als schoolbe-waakster. Vijftien jaar geleden zei een stem in haar droom dat ze kruidenbaden kon maken. 'De dag daarop kneedde ik planten uit de tuin en liet ze met water

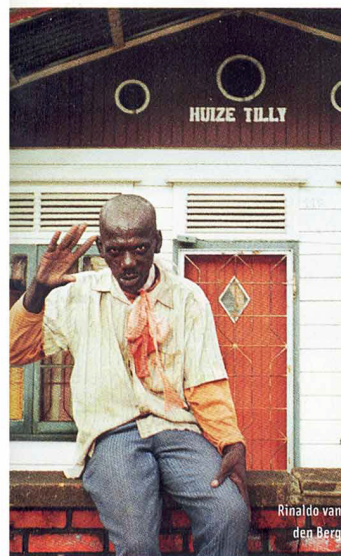
trekken in de zon. Onder de kalebasboom nam ik een kruidenbad. Lekkerrrrrrr!' Vrienden en bekenden weten haar te vinden. 'Een jongen krijgt een bakroe, een boze geest. Hij slaat zijn moeder, praat vreemde taal. "Laat hem vanavond bij me komen", zei ik, "dan geef ik hem een tapoe, een medicijn om de bakroe te verdrijven. Je smeet het op je ellebogen, dan kan hij je niet pakken. Acht dagen lang, want de bakroe komt terug, met nog zeven bozen, zo staat het in de bijbel." Na de behandeling heeft de geest hem verlaten. Maar het is de persoon uit mijn droom die het doet, deze vrouw weet zo weinig! Ik onderhandel nooit met de geesten, ik verjaag ze alleen. Naar het kerkhof, zeg ik, waar je thuishoort!' Ze helpt veel vrouwen die moeilijkheden hebben met bevallen. 'Als man en vrouw kwade woorden hebben, wil het kind er niet uit. Dan maak ik een fiofio-water. Ik zeg tegen de aarde: "U heeft kruiden gegeven die het slechte en het goede kunnen doen. De here Jezus wil dat wij het goede doen." Terwijl ik de vrouw baad, zeg ik tegen het kind: "Jij hebt die kwade woorden aangetrokken, maar jij krijgt ook ooit kinderen, pinaar je moeder niet zo. Je vader en moeder houden van elkaar! Laat alles los." Dan zet ik mannetjesgras op de buik en trek alles los. Als je zwanger bent, is je lichaam open voor alles wat op je wordt afgestuurd. Wie geen weet heeft van die dingen zegt dat het bijgeloof is. Als de Surinaamse dochters gestudeerd hebben, willen ze hun cultuur loslaten. Maar als ze het aan hun eigen lichaam voelen...'

#### Tralies

Op de afdeling vrouwenobservatie schuifelen patiënten langs de zespersoons slaapzaaltjes aan de galerij rond de zonovergoten binnenhof. Het is te zien dat de gebruikte medicijnen niet de modernste zijn. De nieuwste antidepressiva en antipsychotica zijn nog niet gesubsidieerd, een commissie moet hun opname in de nationale geneesmiddelenklapper nog goedkeuren. De hoofdzuster van de afdeling klaagt over onderbezetting. 'Het werk wordt te slecht betaald. Ik verdien krap tweehonderd gulden per maand. Je moet een kostgrondje hebben om te overleven. In maart hebben we gestaakt, niets kwam erbij. Wij worden niet gewaardeerd.' Haar staat van dienst telt 31 jaren. De slaapzalen op de mannenobservatie hebben tralies. 'Het moest', zegt de hoofdzuster, 'de mannen braken alles af.' Ze verontschuldigt zich voor de dwangband die op de deurkruk van een slaapzaal hangt: 'De sloten zijn kapot.' Er is alleen 's morgens water wegens lekken-



Verslaafden bij Victory Outreach



Rinaldo van den Berg



Victorine Mijland

**'JE MOET EEN KOSTGRONDJE HEBBEN OM TE OVERLEVEN'**

**'IK ONDERHANDEL NOOIT MET DE GEESTEN, IK VERJAAG ZE ALLEEN'**



Op weg naar arbeidstherapie in psychiatrisch centrum

**'WEINIG SURINAMERS  
KIEZEN VRIJWILLIG VOOR  
HET PSYCHIATRISCH  
CENTRUM'**



Binnenhof mannenobservatie

### Psychiatrisch Centrum

Geen van de vijf ziekenhuizen in Suriname heeft een psychiatrische afdeling, er is geen ambulante zorg, geen begeleid wonen. Alle bordjes wijzen naar het Psychiatrisch Centrum Suriname (PCS) - voorheen 's Lands Psychiatrische Inrichting (LPI). Toch kiezen weinig Surinamers vrijwillig die richting. Dat kan officieel niet eens: volgens de Krankzinnigenwet uit 1912 word je alleen opgenomen met een rechterlijke machtiging. In feite krijg je een machtiging zo gauw je je vrijwillig laat opnemen. Tot 1895, toen het LPI in gebruik werd genomen, werden psychiatrische patiënten opgesloten in de kelders van het militair hospitaal. De ontwikkelingen in de psychiatrie zijn sindsdien niet onopgemerkt voorbijgegaan. Van bewaking naar verpleging, van insulinespuiten naar arbeidstherapie. In de jaren tachtig experimenteerde men enige tijd met begeleid wonen in Kraberi-(steunpil-laar)huizen. Maar tegenwoordig lijdt de ggz aan alle ziektes die de Pan American Health Organization (PAHO) opsomt in een rapport over de situatie in geheel Amerika: het stigma op psychische aandoeningen, geldgebrek en centralisatie in ouderwetse, grote instellingen. Deze vergroten het stigma, bemoeilijken resocialisatie en vergemakkelijken rechtschendingen. Volgens een beleidsambtenaar wordt minder dan twee procent van het Surinaamse BNP besteed aan gezondheidszorg. Dat moet volgens de Wereld Gezondheids Organisatie minimaal vijf zijn. Op een jaarlijkse 15.000 polibezoekers en 550 opnames zijn er zes psychiaters, een psycholoog, twee maatschappelijk werkers, drie algemene artsen en 159 verpleegkundigen. De minimale behandelingsmogelijkheden en de ontbrekende preventie en nazorg veroorzaken ongetwijfeld mede het grote aantal bedden (350 op 400.000 inwoners, in Nederland is dat 30 tot 40) en de vele draaideurpatiënten. Volgens psychiater Edgar Joemmankhan zijn 200 van de 400 jaarlijkse heropnames echt draaideur.



**'VAN DE VIER  
TOILETTEN WERKEN  
ER TWEE NIET'**



Hoofdzuster mannenob

# 'HOE LANG IS HET GELEDEN DAT JE HEM EEN KUS WILDE GEVEN?'

de leidingen. Twee van de vier toiletten werken niet. Mevrouw Kalloe, bejaardenhulp, hier gedetacheerd vanwege het personeelsgebrek, vraagt om adressen van Nederlandse psychiatrische centra. Ze wil weg. Ook op het terrein ligt een fonkelnieuwe loods: het pas geopende dagcentrum, voorlopig experimenteel. De bedoeling is het voorkomen, vervangen en verkorten van opnames. Er ontbreken nog de nodige voorzieningen. En gebruikers, zo te zien; er is er welgeteld één. Begeleider Boudewijn: 'In het begin kwamen ze wel, maar dat werd steeds minder. Nu halen we mensen van de observatie hierheen. We moeten meer warmte scheppen, bijvoorbeeld tafels neerzetten in plaats van bureaus.' Misschien is de locatie een struikelblok. Niet veel mensen gaan vrijwillig naar het PCS.

## Ypsilon

'Vanavond praten we over onrustige patiënten in het gezin. Hoe kun je ze helpen en jezelf beschermen, wanneer moet je tot opname overgaan?' Het taboe op psychische aandoeningen is groot in de Surinaamse samenleving. Bij Ypsilon worden dingen bij hun naam genoemd en herkennen mensen hun problemen in die van anderen. De vereniging voor familieleden van psychiatrische patiënten mag zich sinds de start in 1998 verheugen in een groeiend ledental - bijna 200 - en goed bezochte maandelijkse avonden, met lezingen of onderlinge gesprekken.

Mevrouw Kirton vertelt over haar zoon, die soms de boel thuis kort en klein slaat. Sinds hij via het PCS zijn uitkering krijgt als hij daar zijn prikje haalt, gaat het beter. Joyce Dawson, een van de drijvende krachten achter Ypsilon: 'Medicijnen zijn belangrijk. Je moet respect voor hem kunnen blijven opbrengen. Hoe lang is het geleden dat je hem een kus wilde geven? Maar je hoeft niet alleen op de dokter te leunen. Wij hebben op het erf een optrekkje neergezet voor mijn broer, zodat hijzelf en wij meer rust hebben.' Mevrouw Kirton heeft daarvoor niet genoeg geld, misschien heeft iemand een paar zinkplaten staan? De penningmeester herinnert zich een berg bakstenen, hij zal contact opnemen. Een man staat op, zenuwachtig, hij is voor het eerst. 'Mijn zoon hoort stemmetjes. Moet ik hem laten opnemen?' Joyce zegt dat hij naar het PCS moet voor een diagnose. Misschien is opname niet nodig en kan hij met medicijnen weer werken. 'Hoe eerder hoe beter, als hij gaat zwerven wordt het moeilijk.'

Een vrouw geeft een briefje door: 'Wat zijn de beginsymptomen?' Ze is bang zelf schizofreen te zijn, blijkt later. Een jonge vrouw vertelt hoe ze stemmen ging

horen. Ondanks medicatie heeft ze vreselijke dagen. Werken doet ze niet meer. Joyce: 'Zou je naar het dagcentrum willen?' Nee, echt niet. 'Met iemand samen misschien? Mogelijk vind je via deze bijeenkomst iemand?'

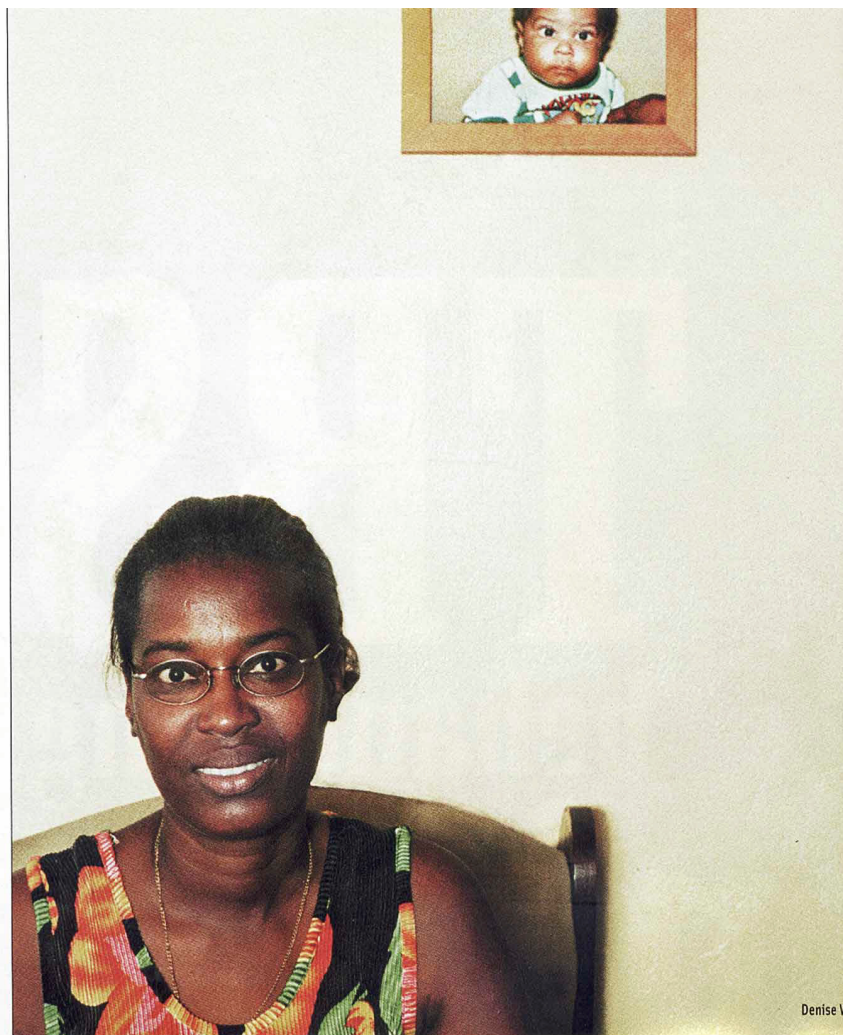
Ypsilon verwacht veel van het dagcentrum. Joyce, na de vergadering: 'Patiënten kunnen er zich ontspannen en iets doen wat ze geleerd hebben, zonder opsluiting. Het ontlast de familie. Wij zijn ook betrokken bij gesprekken over nieuwe Kraberi-huizen, die ondersteunen wij van harte.'

## Nederland

Denise Wehl (35) kwam op haar zestiende uit Moengo naar Paramaribo waar ze onderwijzeres werd. Haar eerste opname was in 1992. Tussen opnames door werkte ze op kantoor en in de horeca. 'Een baan in het bijzonder onderwijs werd me afgenomen toen de opnames bekend werden. Opnieuw beginnen is moeilijk als iedereen je steeds aan je verleden herinnert.' Denise is net terug in haar huisje, na vier maanden PCS. 'Het is er niet meer zo erg als vroeger', zegt ze. 'Je wordt niet meer mishandeld. Wel toegeschreeuwd, en ze laten je de ontlasting van medepatiënten opruimen. Maar de zusters brengen ook dingen voor ons mee van thuis, en soms dansen we samen. Ik zat in Kolibri, de gesloten vrouwenafdeling. Twintig vrouwen op een kamer, overal urine, altijd herrie. Je mist je vrijheid. Om vijf uur opstaan, baden. Dan weer slapen, want je hoeft pas om half acht beneden te zijn. Na het ontbijt om negen uur heb je arbeidstherapie. Vlechten, broekjes naaien, kokosvezel uitpluizen voor plantenmandjes. Om half een ga je naar de afdeling, om twee uur eten. Dat is niet lekker. Tot vijf uur op zaal. Dan naar beneden, misschien heb je bezoek. Om zes uur eten, baden, rusten. Een psychiater spreekt je alleen op de observatie-afdeling, hij heeft weinig tijd. Op zaal vertel je soms tegen een stagiaire je verhaal. Je moet je gewoon rustig houden, dan kom je vrij.' Familieleden steunen haar. 'Mijn meisje Elise is bij een tante in Nederland. Ze is 20 maanden en nu al gewend aan het autostoeltje, aan een jas. Ik wil zelf graag daarheen, eerst op vakantie, dan misschien vestigen, met mijn meisje. Misschien ga ik er niet tegen opgewassen zijn, het moet een keiharde maatschappij zijn. Ik word lusteloos van de prikjes. Eigenlijk wil ik ze niet. Ik wil van nut zijn, een gezond mens zijn, maar ik durf haast niet aan mijn toekomst te denken. Ik bid God dat mijn meisje mijn ziekte niet zal erven.' \*

## Het nationaal plan

De PAHO nam het initiatief tot een nationaal plan voor de Surinaamse ggz, in 2000 in de steigers gezet door de NGO Transcultural Psychosocial Organization. Het plan kan een antwoord worden op de constatering in het PAHO-rapport, dat wereldwijd elf procent van alle ziekten uit psychische aandoeningen bestaat, en dat de huidige ggz daartegen niet is opgewassen. Psychiater Edgar Joemankhan: 'Met de PAHO-cijfers hebben wij hier stad en land onveilig gemaakt. Voor het eerst is nu de ggz expliciet genoemd in het Surinaamse meerjaren ontwikkelingsplan. Een historisch moment. De regering wil een nationaal ggz-plan in uitvoering nemen met drie pijlers. De eerste: het integreren van de ggz in de eerstelijnsgezondheidszorg, bij huisartsen, bij de regionale gezondheidsdiensten en bij de ziekenposten van de Medische Zending in het binnenland. Ten tweede: het upgraden van de zorg in het PCS tot topklinische zorg. Ten derde: de ontwikkeling van de zorg voor specifieke groepen zoals jongeren, ouderen en verslavingszorg.' PCS-directeur Reeder: 'In de begroting voor 2002 hebben we het nationaal plan financieel uitgewerkt. Die gaat langs alle politieke besluitvormingsorganen, onderweg krast de een wat erbij, de ander wat eraf. Maar dat zal ons niet afremmen! We hebben het ijzersterke voornemen het plan ten uitvoer te brengen.'



Denise W



Vergadering Ypsilon

# 'IK BID GOD DAT MIJN MEISJE MIJN ZIEKTE NIET ZAL ERVEN'